

Indledningen er redigeret af Krista Stinne Greve Rasmussen, Kim Steen Ravn, Jon Tafdrup og Kirsten Vad

Tilsyn ved cand.theol. Kristoffer Garne

Denne pdf er en læseversion af værkets indledning. Værket findes digitalt med punktkommentarer, tekststredøgørelse og faksimiler på www.grundtvigsværker.dk

PDF ved Kim Steen Ravn

Copyright: *Grundtvigs Værker* 2025

Indledning til

“Om Sandhed, Storhed og Skønhed”

ved Katrine Laigaard Baunvig

Indhold

1 Anledning

1.1 Æstetiske kategorier og historisk uro

2 Biografisk og samtidshistorisk baggrund

3 Forarbejder

4 Genre

5 Indhold

5.1 Sandhed

5.2 Storhed

5.3 Skønhed

6 Efterliv

7 Anvendt litteratur

1 Anledning

Afhandlingen “Om Sandhed, Storhed og Skønhed” blev første gang trykt i tredje hæfte af tredje bind af Grundtvigs tidsskrift *Danne-Virke*. Den udkom den 12. juli 1817. Værket indgår i rækken af filosofisk-antropologiske arbejder, som udgør omtrent en tiendedel af tidsskriftets samlede indhold (Lundgreen-Nielsen 1980, s. 852). Afhandlingen viderefører den kultur- og erkendelseskritiske dialog med samtidens tyske idealisme, som Grundtvig havde indledt i “Om det Philosophiske Aarhundrede” (1816a) og fortsat i bl.a. “Om Mennesket i Verden” (1817b). I “Om Sandhed, Storhed og Skønhed” er det først og fremmest den tyske filosof Immanuel Kant – og især dennes opfattelse af fornuftens rækkevidde og erkendelsens begrænsning beskrevet i *Critik der reinen Vernunft* (1781), der udsættes for syrlig

kritik:

Vil man vide, hvorledes Tale om Sandhed kan indvikles, og hvordan man skal bære sig ad, naar man med Spidsfindigheder vil kvæle sand Vidskab i Fødselen, da læse man Kants berømte bog (s. 20).

Som citatet demonstrerer, er *vidskab* et nøgleord i denne refleksionskreds. Det dækker i al væsentlighed over det, vi i dag forstår ved filosofi. Grundtvig knæsetter *vidskab* som komplementært modbegreb til *videnskab*. For ham betegner begreberne to erkendelsesformer, der trods deres forskellighed står i indbyrdes afhængighed. På den ene side står de enkelte fagvidenskabers systematiske, *videnskabelige* forsøg på at afgrænse, analysere og forklare specifikke områder af virkeligheden. På den anden side placerer han vidskaben som en overgribende, syntetisk bestræbelse på at forstå virkeligheden i sin helhed – en bestræbelse, der ikke hviler på afsluttede systemer, men på en fortløbende vekselvirkning med de empiriske videnskaber og med menneskehedens fremadskridende historiske og åndelige erfaring (Christensen 1998).

Med tidsskriftet *Danne-Virke* ønskede Grundtvig at skabe et åndeligt værn mod det, han opfattede som en fremmedgørende og livsfjern tænkning, der løsrev erkendelsen fra erfaringens og historiens konkrete virkelighed. Denne tænkning stod, som Grundtvig så det, stærkt i Tyskland, hvorfor han lod tidsskriftet tage navn efter det danske fæstningsværk Dannevirke, som netop beskyttede mod farer fra syd. Det blev anlagt som høje jordvolde i tidlig middelalder (o. 400-500-tallet) på den jyske halvøes smalleste område i det, der nu er den tyske delstat Slesvig-Holsten. Jord- eller grundvoldsmetaforikken er gennemgående i *Danne-Virke* og benyttes som billede på den menneskelige erkendelsens fundament.

I fortalen til tredje bind, hvori “Om Sandhed, Storhed og Skønhed” indgår, understreger Grundtvig, at al sand erkendelse må funderes i den kristne åbenbaring: for ingen “kan lægge nogen anden forsvarlig Grundvold, end den som lagt er: Jesus Christus” (Grundtvig 1817c, s. X). Citatet, som for sin del er et bibelcitater (1 Kor 3,11), indikerer, at afhandlingen kan læses som en del af en større bestræbelse på at formulere en alternativ erkendelsesteori og menneskeforståelse, funderet i tro, historie og erfaring.

1.1 Æstetiske kategorier og historisk uro

Samtidig må værket ses i lyset af den dybtgående æstetisk-filosofiske brydning, der prægede slutningen af 1700-tallet og begyndelsen af 1800-tallet. I denne periode var der tidehvert i klassiske æstetiske begreber: det sande, det store og det skønne. Hvor de tidligere havde været knyttet til en objektiv orden, metafysisk harmoni og idealformer, blev de nu i stigende grad forstået i relation til det subjektive og affektive – til individets følelser, forestillinger og fantasi. Denne udvikling er en væsentlig del af det, vi i dag kender som den romantiske vending (Safranski 2007), og det er denne vending, Grundtvig i “Om Sandhed, Storhed og Skønhed” på én gang bekræfter og opponerer imod.

Introduktionen af den tyske idealisme i Danmark skyldtes ikke mindst Grundtvigs fætter Henrich Steffens (1773-1845), der med sine forelæsninger i København i 1802

banede vej for begreber og tankegange fra især Friedrich von Schelling (1775-1854) og Johann Gottlieb Fichte (1762-1814) – og for en ny forestilling om åndens virkelighed og individets rolle i erkendelsen. Som Johnny Kondrup har vist, fik Steffens' formidling en afgørende betydning for den danske romantik, både i litteraturen og i filosofien (Kondrup 2023, s. 37-46). Grundtvig kendte og respekterede Steffens, men udviklede sig i stigende grad i opposition til en tendens i det tankesystem, Steffens havde introduceret til: en idealistisk spekulation, der i Grundtvigs øjne truede med at adskille sandhed fra liv, erfaring og åbenbaring.

I "Om Sandhed, Storhed og Skønhed" retter Grundtvig en hård kritik mod sin samtids filosofi, der efter hans opfattelse har reduceret det ubetingede og evige til ren indbildning. Han beskriver det som "den iiskolde, trøstesløse Viisdom", der lærer, "at man skal nøies med sit Vilderede og fremfor Alt kun ikke troe, at det Faste, det Ubetingede og Evige er andensteds at finde end i vor Indbildning, altsaa i *Grunden ingensteds*" (s. 19).

Som modbillede opstiller Grundtvig en forståelse af sandhed som både evig og historisk virksom: en "evig Sandhed", som er "en unægtelig Bejaelse, som igien unægtelig forudsætter hvad den udtrykker: en evig Værelse, der bejaer sig selv, udtrykker sin Selv-Bevidsthed" (s. 21). Denne sandhed må, hvis den skal være virkelighed og ikke blot en forestilling, kunne erfares og bevidnes i tid og rum (jf. Grønbæk 1951). Den sandhed, der kun forbliver i tanken, står for Grundtvig som en selvmodsigelse.

Skønheden forstås i denne sammenhæng ikke som et autonomt æstetisk ideal, men som et udtryk for livets forening af varme og klarhed, kærlighed og sandhed. Som han skriver: "Livs Varme og Glands i fuldkommen Eenhed, det er uden tvivl Idealet for Skønhed, og i saa Fald kan der intet Spørgsmaal være om, at det maa søges i den evige Kiærlighed" (s. 45). Og han tilføjer, at "Sandhed selv finder Ord til at udtrykke denne evige Skønhed i al sin Glands" (s. 45).

Grundtvigs værk kan således ses som et historisk indlæg i romantikkens erkendelseskamp, som peger frem mod den fortsatte meditation over det vilkår, at æstetiske begreber ikke er konstante og neutrale, men derimod foranderlige størrelser, der stadig kendetegner moderne æstetisk erkendelsesstrømme (jf. fx Ngai 2012).

2 Biografisk og samtidshistorisk baggrund

Grundtvigs livssituation i årene omkring 1817 stod i marginaliseringens tegn. Både personligt og institutionelt. Efter sin fars død i 1813 havde han været uden fast embede og oplevede i stigende grad, at de københavnske kirker lukkede dørene for ham. En tale i Roskilde i 1814, hvori han med stor retorisk kraft kaldte det danske præsteskab til kamp for troen, blev afgørende for denne udelukkelse. I en prædiken anden juledag 1815 bekendtgjorde han derfor, at han agtede at trække sig fra præstegerningen (Scharling 1947, s. 198); i et brev fra februar 1816 overvejede han helt at opgive at beskæftige sig offentligt med religiøse spørgsmål, da ingen

tilsyneladende “vilde høre Sandheds Ord” fra hans læber (*Breve* 1, s. 405).

Denne udsondring gjaldt ikke kun de kirkelige men også akademiske kredse. Grundtvig havde nemlig forgæves søgt et professorat i historie i 1813, 1815 og 1817. Dette bidrog til, at han i 1816 påbegyndte udgivelsen af sit eget tidsskrift *Danne-Virke*, hvor han uden ydre redaktionelle hensyn kunne give udtryk for sine overbevisninger. Tidsskriftet – der i praksis forvaltedes som den tidstypiske medieform: enkeltmandstidsskriftet (Tullberg 2025) – var et modstykke til datidens æstetiske og kosmopolitiske tidsskrifter som *Athene*, og det søgte at forbinde dansk historie, sprog og kristendom i et samlet nationalt og eksistentielt projekt. “Om Sandhed, Storhed og Skønhed” står nær omdrejningspunktet for tidsskriftets overordnede projekt: en filosofisk refleksion over de tre klassiske begreber i europæisk tænkning: det sande, det store og det skønne.

3 Forarbejder

“Om Sandhed, Storhed og Skønhed” bygger ikke på et kendt forlæg i traditionel forstand, men må forstås som en del af Grundtvigs løbende refleksioner over menneskets erkendelse, som de tog form i *Danne-Virke*. Som anført: værket er nært beslægtet med de samtidige afhandlinger “Om det Philosophiske Aarhundrede” (1816a) og “Om Mennesket i Verden” (1817b), og bør, som Henning Høirup har fremhævet, læses som en del af en række tekster, der udgør en slags indledende bemærkninger til “Grundtvigs hele efterfølgende historiske og dogmatiske produktion” (Høirup 1949, s. 158); her kan eksempelvis nævnes “Om Videnskabeligheds Forhold til Erfaring og sund Menneske-Forstand” (1816b).

Tydelig er også forbindelsen til “Udsigt over Verdens-Krøniken fornemmelig i det Lutherske Tidsrum” (1817d), hvor Grundtvig i fortalen bemærker, at betragtningerne i *Danne-Virke* “staae i saa nøie Forhold til nærværende Bog, at hvem der vil have godt af den, gjør vel i at læse dem med, ligesom de ved den turde erholde et uventet Lys” (Grundtvig 1817d, s. XXIII f.). Sammenhængen mellem disse to udgivelser vidner om, at Grundtvig arbejdede med en flerstrengt argumentation, hvor filosofiske og historiske fremstillinger skulle belyse hinanden gensidigt.

Det kan også nævnes, at Grundtvig, på trods af sin afstandtagen fra den systematiske filosofi, var særdeles velorienteret i den samtidsfilosofiske debat. Han havde allerede i tidligere værker engageret sig i spørgsmål om sandhed og menneskets bestemmelse, men det er først i *Danne-Virke*, at den kritiske stillingtagen til især Kant bliver et eksplicit omdrejningspunkt.

4 Genre

“Om Sandhed, Storhed og Skønhed” fremstår som en filosofisk afhandling i essayistisk form. Den er ikke systematisk opbygget i traditionel akademisk forstand, men følger en friere og mere personlig refleksionsform med retorisk engagement og polemisk kant. Grundtvigs erkendelsesteoretiske tekster er kendetegnet ved en bevidst undvigelse af filosofisk systemtænkning. Han skriver med egne ord ikke “som

man syer efter Traade i en Ramme”, fordi det for ham – og for andre, formoder han – er “trættende i Længden” (s. 137). Formen afspejler således også et erkendelsesteoretisk standpunkt: modstanden mod konstruktioner, som lader fornuften abstrahere sig bort fra erfaringens og historiens konkrete virkelighed.

Genremæssigt befinder værket sig med andre ord i grænselandet mellem teologiske overvejelser over menneskets væren i verden, kulturkritik og erkendelsesteori. Det er ikke filosofi i systematisk forstand – som F. Rønning har påpeget (1909, s. 129-146; 1912, s. 87-112), er der snarere tale om strøtanker end et egentlig filosofisk argument – men det udgør et indlæg i datidens erkendelsesteoretiske debat, og det varsler en række af de temaer, der senere bliver centrale i Grundtvigs pædagogiske og kirkelige tænkning.

5 Indhold

“Om Sandhed, Storhed og Skønhed” er altså en vigtig brik i Grundtvigs forsøg på at formulere en erkendelseslære og menneskeforståelse i opposition til den tyske idealisme og især Kants kritiske filosofi. Afhandlingen er båret af ønsket om at genrejse menneskets adgang til sandheden som noget givet i verden – ikke i form af begreber og konstruktioner, men som virkelighed, der er åbenbaret, tilgængelig og delbar. Grundtvigs centrale påstand er, at sandhed, storhed og skønhed kun lader sig forstå rigtigt, hvis de sættes i forhold til det levende menneskeliv og dets deltagelse i Guds historie med verden.

For at tydeliggøre dette anliggende udfolder Grundtvig hvert af de tre begreber – sandhed, storhed og skønhed – i et opgør med hans samtids almindelige filosofiske tolkning. Hvert begreb betones som et aspekt af menneskets guddommelige forudbestemmelse og som et virkelighedsmoment, der viser sig i erfaringen og historien, snarere end i den abstrakte tanke.

5.1 Sandhed

Grundtvigs sandhedsbegreb er forankret i den kristne forståelse af åbenbaring og i menneskets historiske og sanselige erfaring. Sandheden er ikke et ideal, som kun findes i tanken, men noget, der er givet – først i Guds skabelse, siden i hans tale, og endelig fuldbyrdet i Kristus. Afhandlingens hovedkritik af Kant formuleres som en afvisning af idéen om, at det ubetinget sande er noget, man kan deducere sig logisk til i tanken. Mod dette stiller han en sandhed, der kan føle og erfares – en sandhed, som ikke ophæves i subjektets bevidsthed alene. Grundtvig skriver med eftertryk, at sandheden er rodfæstet i erfaringen af verden, historiens gang og i sidste ende Gud forstået som kilden til evig sandhed. Han slår således fast, at “der er en evig levende Sandhed [...] *en evig Sand-Siger*” samt “en timelig Tilværelse” (s. 22). Sandheden er altså en relation, noget mennesket modtager fra oven, ikke en konstruktion. Den erkendes af mennesker, som er nedfældet i kroppe, tiden og historien, hvorfor den sprænger den afsondrede tankes rammer.

5.2 Storhed

Grundtvig knytter storhed til menneskets bestemmelse og dets forhold til Gud. Det betyder vel at mærke, at det ikke er heltedåd, æstetisk ophøjethed eller menneskelig genialitet, Grundtvig sigter til med begrebet. Storhed består for ham i sandhed og i at ville leve i overensstemmelse med sin bestemmelse. Storhed er altså en aktiv livsførelse, som fordrer et stærkt gudsforhold fremfor ekstraordinære karaktertræk. Tilsvarende er sand storhed “da unægtelig *Guds Ord*” (s. 31).

Storheden består altså ikke i at overvinde de menneskelige begrænsninger, men i at udleve den menneskelige tilværelsesform i lyset af det guddommelige. Det er, når mennesket med ydmyghed træder i relation til sin Skaber, at det bliver stort. Grundtvig peger dermed på et ideal, der ligger fjernt fra den moderne forestilling om individets selvhævdelse: storhed er lydighed, ikke autonomi.

5.3 Skønhed

Skønhed, det tredje og sidste begreb, er for Grundtvig en aflagens af sandhed og storhed. Det er med andre ord ikke et mål i sig selv. Den sande skønhed opstår, hvor sandheden leves, og hvor storheden – som menneskelig troskab mod kaldet – får form. Skønheden er vidnesbyrd, ikke væsen. Den er ‘den skønne glans’, der viser sig, hvor det gode og det sande forenes i livet:

Derfor falder det os aldrig ind at tale om Skønhed i Naturen uden hvor der er eller dog synes at være Liv, Storheden begynder med Lyset, men Godheden med Solen og Maanen, Storheden med Anseelse, Skønheden med Glands (s. 46).

Det er altså ikke følelsen eller smagen, der afgør det skønne, men den virkelighed, det udspringer af. Skønhed er en følge, ikke et formål – en genkendelsens glæde, der opstår, hvor livet stemmer overens med dets ophav og bestemmelse.

Samtidig fungerer værket som nøgle til en bredere forståelse af *Danne-Virke*-projektet, som i sig selv er et forsøg på at etablere en ny dansk vidensform, hvor saga, historie og filosofi mødes i en fælles bestræbelse på at tale sandt om mennesket, folket og troen.

6 Efterliv

“Om Sandhed, Storhed og Skønhed” blev ikke genoptrykt i Grundtvigs levetid og var længe blandt de mindre kendte afhandlinger fra *Danne-Virke*. Først i 1906 blev teksten optrykt i *Udvalgte Skrifter* bind 3, og siden indgik den i *Værker i Udvalg*. Den voksende interesse for Grundtvigs erkendelsesteori og åndshistoriske tænkning i løbet af det 20. århundrede har dog ført til en fornyet opmærksomhed på netop de tekster, hvor han forsøger at formulere alternativer til den tyske idealismes sprog og begrebsverden.

Henning Høirup vurderede allerede i 1949, at de filosofisk-antropologiske afhandlinger fra *Danne-Virke*, herunder “Om Sandhed, Storhed og Skønhed”, burde ses som “Prolegomena til Grundtvigs hele efterfølgende historiske og dogmatiske produktion” (Høirup 1949, s. 158). Fibæk Jensen har fremhævet værkets betydning som en del af det bredere opgør med erkendelsens subjektivering, og har særligt

understreget Grundtvigs afstandtagen fra den kantianske adskillelse mellem erkendelse og virkelighed (Fibæk Jensen 1979, s. 53-55).

Mere kritisk har Rønning været, som har betragtet afhandlingen som et eksempel på ikke-filosofiske strøtanker. Samtidig har nyere forskere, herunder K.A. Pedersen (1989) og F. Lundgreen-Nielsen (1980, s. 734), understreget værkets stilistiske ensartethed og dets position som en overgangstekst i forfatterskabet. Den brede konsensus synes dog i dag at være, at "Om Sandhed, Storhed og Skønhed" på trods af sin vanskelige genreplacering rummer væsentlige bidrag til forståelsen af Grundtvigs historiske erkendelsesform og hans tidlige forsøg på at tænke teologi, antropologi og kultur i forlængelse af hinanden.

7 Anvendt litteratur

- *Breve 1* 1924, se Grundtvig, N.F.S. (1924-1926).
- Christensen, Bent (1998) *Omkring Grundtvigs Vidskab. En undersøgelse af N.F.S. Grundtvigs forhold til den erkendelsesmæssige side af det kristeligt nødvendige livsengagement*. København.
- Fibæk Jensen, Henrik (1979) "Grundtvigs erkendelsesteori. Om forholdet mellem tro og fornuft i tidsskriftet 'Danne-Virke (1816-19)'" i *Grundtvig-Studier* 1979, s. 29-65. København.
- Grundtvig, N.F.S. (1816a) "Om det Philosophiske Aarhundrede" i *Danne-Virke et Tids-Skrift*, bind 1, s. 107-130. København.
- Grundtvig, N.F.S. (1816b) "Om Videnskabeligheds Forhold til Erfaring og sund Menneske-Forstand" i *Danne-Virke et Tids-Skrift*, bind 2, s. 16-48. København.
- Grundtvig, N.F.S. (1817b) "Om Mennesket i Verden" i *Danne-Virke et Tids-Skrift*, bind 2, s. 118-206. København.
- Grundtvig, N.F.S. (1817c) "Fortale" i *Danne-Virke et Tids-Skrift*, bind 3, s. IX-XIV. København.
- Grundtvig, N.F.S. (1817d) *Udsigt over Verdens-Krøniken fornemmelig i det Lutherske Tidsrum*. København.
- Grundtvig, N.F.S. (1924-1926) *Breve fra og til N.F.S. Grundtvig*, udg. Georg Christensen & Stener Grundtvig, bind 1-2, bind 1: (1807-1820). København.
- Grønbæk, Villiam (1951) *Psykologiske tanker og teorier hos Grundtvig*. København.
- Høirup, Henning (1949) *Grundtvigs Syn paa Tro og Erkendelse. Modsigelsens Grundsætning som teologisk Aksiom hos Grundtvig*. København.

- Kant, Immanuel (1781) *Critik der reinen Vernunft*. Riga.
- Kondrup, Johnny (2023) *Dansk guldalder på afgrundens kant*. Sorø.
- Lundgreen-Nielsen, Flemming (1980) *Det handlende ord. N.F.S. Grundtvigs digtning, litteraturkritik og poetik 1798-1819*. København.
- Ngai, Sianne (2012) *Our Aesthetic Categories: Zany, Cute, Interesting*. Cambridge & London.
- Pedersen, Kim Arne (1989) "Grundtvigs natursyn" i *Grundtvig-Studier* 1989, s. 66-104. København.
- Rønning, Frederik (1907-1914) *N.F.S. Grundtvig. Et bidrag til skildring af dansk åndsliv i det 19. århundrede*, bind 1-4, bind 2:2 (1909). København.
- Rønning, Frederik (1907-1914) *N.F.S. Grundtvig. Et bidrag til skildring af dansk åndsliv i det 19. århundrede*, bind 1-4, bind 3:2 (1912). København.
- Safranski, Rüdiger (2007) *Romantik. Eine deutsche Affäre*. München.
- Scharling, C.I. (1947) *Grundtvig og Romantiken belyst ved Grundtvigs Forhold til Schelling*. København.
- Tullberg, Steen (2025) *Forfatterne og 1848 - belyst ud fra fem enmandstidsskrifter*. København.